

staan geplaatst. Het eerste hoofdstuk geeft het relaas van Nederland in verandering, een schets van de samenleving vóór 1850. In deze tijd komt de Nederlandse economie weer langzaam uit een diep dal en zijn de eerste sporen waarneembaar van de geïndustrialiseerde samenleving. Ook in de wijze van communiceren verandert het nodige. Tegen de achtergrond van de geschiedenis van de post wordt ook op dit aspect ingegaan. Belangrijk in dit verband is de nieuwe grondwet van 1848, waaruit de postwet van 1850 voortkwam. Voor Nederland was de postzegel rond het midden van de negentiende eeuw een geheel nieuw begrip. Men had wel de introductie in de omliggende landen gevolgd en het hoofd van de posteries, J. Pols, had zelfs in 1848 al een uitvoerig rapport voor de minister opgesteld over het gebruik van de postzegel. Toch was de politiek nog enigszins huiverig. Tijdens de behandeling van de postwet in de Tweede Kamer werd nog op het laatste moment een artikel 9 toegevoegd waarin de invoering van postzegels alsnog werd geregeld. De echte introductie volgde uiteindelijk pas per 1 januari 1852.

In het boek wordt aan diverse aspecten aandacht geschonken: de receptie van de postzegel, de productiewijze en het ontstaan van filatelie als hobby. Kort na het uitkomen van de eerste postzegels in Groot-Brittannië in 1840 nam het verzamelen al een aanvang. Weldra verschenen de eerste postzegelcatalogi. In Nederland werd in de jaren zestig van de negentiende eeuw ook al verzameld. De eerste catalogus die door Nederlanders werd samengesteld, verscheen in 1894. In die tijd ontstonden ook overal in het land verenigingen van postzegelverzamelaars. Dit rijk geïllustreerde boek is een must voor elke liefhebber van cultuur en geschiedenis, maar ook voor iedere filatelist. Het boek is in verschillende edities, ingenaaid en gebonden, alsmede in een Engelse vertaling, op de markt gebracht, waaronder een speciale Amphilex editie ter gelegenheid van de eerder genoemde tentoonstelling.

Paul Hendriks

M. Kuitenbrouwer, *Tussen orientalisme en wetenschap. Het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde in historisch verband 1852-2001* (Leiden: KITLV uitgeverij, 2001, ix + 362 blz., ISBN 90 6718 174 9).

Vóór, tijdens en na lezing van Kuitenbrouwers boeiende geschiedenis van het KITLV heb ik me afgevraagd wat met de titel van het werk is bedoeld. Het één is gescheiden van het ander. Zit er ruimte tussen? Is die leeg of ligt er iets op? Wat? Zijn orientalisme en wetenschap eikaars tegengestelden? Of vullen ze elkaar aan en liggen ze in eikaars verlengde? Voor mij is dat gissen gebleven, ook na kennismaking van de toch alleszins verhelderende inleiding. Daarin verdiept Kuitenbrouwer zich in verschillende mogelijkheden om de geschiedenis van wetenschappelijke instellingen te schrijven. Hij kiest voor wat hij 'gecontextualiseerde geschiedenis' noemt. Is dat iets anders dan het 'historisch verband' waarvan sprake is in de ondertitel? De kwestie blijft in de mist hangen: er blijken allerlei contexten mogelijk — abstracte en concrete, institutionele en intermenselijke —, maar wetenschapsbeoefening zal nooit 'tot enigelei maatschappelijke context gereduceerd worden. Tot op zekere hoogte volgde die wetenschapsbeoefening een eigen interne dynamiek.' Inderdaad valt het niet tegen te spreken dat het kan vriezen en dooien. Maar het is waar dat geschiedschrijvers een kapstok nodig hebben om hun verhaal aan op te hangen. Kuitenbrouwer heeft de zijne van stevige haken voorzien. Zijn verhaal — het dient gezegd — hangt er prachtig bij.

De eerste haak is dat het KITLV van meet af aan een multidisciplinair instituut is geweest.

Zoals zijn naam aangeeft waren er land-, taal- en volkenkunde aan de orde. Wat hield dat in? Geen klein beetje! Het denken en doen van de daarbij betrokken personen, organisaties en instellingen is namelijk onderhevig geweest aan een ingewikkeld complex van factoren (de context?). Daaruit vloeiden allerlei spanningen, verschuivingen en veranderingen voort. Zo bleek het KITLV inderdaad niet te opereren als een ivoren toren van zuiver wetenschappelijke geleerdheid. Het vormde in de loop van zijn bestaan integendeel een kleurrijke warboel van emoties, hartstochten, vernuft, begrip, eigenzinnigheid, ijdelheid, onverstand, idealisme, zin voor het hogere, afgunst, respect, oordeel en vooroordeel en zo nog wel het een en ander. Mensenwerk dus. De nuchtere Kuitenbrouwer vertelt er met trefzekere pen een meeslepend verhaal van.

De tweede haak aan de kapstok is het paradigma ofwel het overheersende algemene kader van een wetenschapsgebied in een bepaalde periode. Kuitenbrouwer noemt, te beginnen met het filologisch-historische paradigma van omstreeks 1850, er nog een stuk of wat. Op de darwinistische en marxistische varianten van de evolutieleer volgden omstreeks 1900 structuralistische en functionalistische modellen, op hun beurt na de Tweede Wereldoorlog afgewisseld door het neomarxisme en het neopositivisme. Uit de schoot van het recente verleden kwamen voorts het poststructuralisme of postmodernisme voort. Dat alles is ook weer een hele mond vol, des te voller omdat het Kuitenbrouwer niet is ontgaan dat er daarnaast nóg weer allerlei (sub-)varianten in omloop kwamen. Het waren er te veel om hier op te noemen. Zijn paradigma's wel voldoende bruikbaar als aanknopingspunten voor historische verhandelingen?

Kuitenbrouwer maakte er kordaat en pragmatisch korte metten mee door eenvoudig om te schakelen op twee samenhangende begrippenparen, het 'oriëntalisme-occidentalisme' en het 'universalisme-relativisme' die hij beide voor de disciplines binnen het KITLV relevant achtte. Het negatieve begrip 'orientalisme' dat sedert de jaren tachtig van de vorige eeuw ingang heeft gevonden is gesmeed door de literatuurhistoricus Edward Said. Het orientalisme — latent dan wel manifest — leerde volgens hem dat het superieure westen door een fundamentele kloof was gescheiden van het inferieure oosten. Zodoende diende deze leer feitelijk als instrument ter onderdrukking en beheersing van niet-westerse samenlevingen. Fungeerde het KITLV ook als zodanig? Het antwoord luidt: niet helemaal maar ook niet helemaal niet. Het KITLV zat er dus zo'n beetje tussen in. Is dat een bevredigende positiebepaling? Dat is een legitieme vraag want de oorspronkelijke eenvoud van Saids voorstelling van zaken is inmiddels al lang ondergesneeuwd en bedolven door een lawine van kritiek, verfijningen, aanvullingen, verbijzonderingen, uitbreidingen en al wat dies meer zij. Ook Kuitenbrouwer kan niet precies zeggen of, en zo ja op welk moment precies, orientalisme ontaardt in racisme of discriminatie. Daarmee boette het begrippenpaar oriëntalisme-occidentalisme als analytisch hulpmiddel aan waarde in. Universalisme versus relativisme aangaande menselijke waarden blijkt bij nader toezien ook al niet zo'n ondubbelzinnig analytisch onderscheid als op het eerste gezicht schijnt.

Het heeft Kuitenbrouwer niet verhinderd zijn verhaal te periodiseren aan de hand van zijn theoretische concepties. Het leverde ondanks de bezwaren die men er tegen kan aanvoeren een alleszins zinvolle en bruikbare indeling van zijn boek op. De geschiedenis ving aan onder de spanning van het conservatieve en liberale bewind in de eerste twintig jaar. Imperialisme, orientalisme en de 'ethische' politiek bepaalden de geschiedenis van het KITLV daarna tot de Eerste Wereldoorlog. Tussen 1914 en 1940 volgde onder moeilijke omstandigheden en teleurstellingen de bloei van de indologie. Dekolonisatie en internationalisering schenen daarna tot het midden van de jaren zeventig te duiden op het naderende einde van het KITLV met zijn verouderde disciplinaire richtingen. Maar ziedaar: de vitale postkoloniale wetenschaps-

beoefening heeft vervolgens blijk gegeven van een verrassend nieuw élan. De hoofdlijnen van de desbetreffende gang van zaken heeft Kuitenbrouwer knap en bondig getrokken. Hij vulde ze, zoals het behoort, aan met beschrijvingen van de interne, organisatorische geschiedenis van het instituut.

De lezer constateert met genoegen dat Kuitenbrouwer weliswaar zijn verhaal maar niet zichzelf aan de kapstok van tamelijk abstracte concepties heeft opgehangen. Hij is er in geslaagd zijn uiteenzettingen bij voortdurend van gradaties en nuanceringen te voorzien. Zijn verhaal is er dan misschien niet altijd helderder of duidelijker maar wel levendiger en boeiender door geworden.

Als ik ondeugend ben — en waarom ook niet? — constateer ik dat die levendigheid in hoge mate te danken is aan een andere, niet zo abstracte en zelfs tamelijk platvloerse tegenstelling die in de praktijk grote invloed heeft uitgeoefend op de lotgevallen van het instituut. Het is de — historische, maar desondanks blijkbaar eeuwige — tegenstelling tussen enerzijds het ijdele en ronduit bekakte Leiden en anderzijds de rest van Nederland (onder aanvoering van Amsterdam). Mijn eigen alma mater staat in Rotterdam, waar men nooit de kans heeft gekregen zich, afgezien van zo'n laag-bij-de-grondse zaak als de economie, bezig te houden met het 'oosten'. Zo nam ik als buitenstaander geamuseerd kennis van Kuitenbrouwers verhalen over de bloedige veldslagen die anderhalve eeuw lang binnen en rond het KITLV zijn geleverd. Wee degene die het waagt andere opvattingen te verkondigen dan de hooghartige Leidse professoren er op na houden! Zelf ben ook ik ooit in Leiden terechtgekomen maar tot wasecht Leienaar heb ik het nooit kunnen brengen. Mij is het blijven ontbreken aan de opgewonden trots waarmee de jongste narcistische telg van Leiden de geleerde Snouck Hurgronje (zaliger nagedachtenis) ongeacht diens tegenwoordig niet onbesproken gedrag in volle ernst bleef bejubelen als 'de stralende zon van het Leidse heeal.' Kuitenbrouwer is venijnig genoeg om er zich twee keer vrolijk over te maken. Maar hij is ook grootmoedig genoeg om het tussen hem en de Leidse historicus Wesseling gevoerde debat over de aard van het Nederlandse imperialisme over en weer van relativerende kanttekeningen te voorzien.

Daarmee kom ik bij wat misschien wel is te beschouwen als Kuitenbrouwers grootste verdienste. Ongeacht zijn gestructureerde en schematische aanpak van de problematiek heeft de manier waarop hij er als het ware tussen de bedrijven door in is geslaagd talloze relevante individuele wetenschapsbeoefenaren voor het voetlicht te brengen op mij de meeste indruk gemaakt. Wetenschapsbeoefening is — zelfs in Leiden — mensenwerk! Ik noem dat erudiete wetenschapsgeschiedenis van de bovenste plank.

P. W. Klein

L. Giebels, *Hollands water. Het hoogheemraadschap van Rijnland na 1857* (Utrecht: Matrijs, 2002, 320 blz., €34,95, ISBN 90 5345 199 4).

Na bijna zeventig jaar is de geschiedschrijving van het hoogheemraadschap Rijnland van S. J. Fockema Andreae door L. Giebels voortgezet. Evenals haar illustere voorganger was zij archivaris van het hoogheemraadschap. Terecht wordt de studie niet deel II genoemd, want naast overeenkomsten zijn er duidelijke verschillen tussen beide boeken. Fockema Andreae promoveerde in 1934 op *Het hoogheemraadschap van Rijnland. Zijn recht en zijn bestuur van den vroegsten tijd tot 1857*. Zijn boek is voorzien van een notenapparaat, terwijl Giebels achter in haar boek per hoofdstuk de gebruikte bronnen en literatuur vermeldt. Qua uitvoering is er een